

पठतु संस्कृतम्
शिक्षा

एप्रल् १६, २०२२

व्याकरणम् - २

अङ्काः १००

1) अधः दत्तानां कृदन्तानाम् इतरे वचने लिखत। (१०)

	वन्दमानम्	वन्दमाने	वन्दमानानि
a)	सेवमानया	सेवमानाभ्याम्	सेवमानाभिः
b)	भाषमाणे	भाषमाणयोः	भाषमाणेषु
c)	एधमानः	एधमानौ	एधमानाः
d)	अधीयाने	अधीयानयोः	अधीयानेषु
e)	कुर्वाणा	कुर्वाणे	कुर्वाणाः
f)	सेवमानायाः	सेवमानयोः	सेवमानानाम्
g)	चेष्टमानायै	चेष्टमानाभ्याम्	चेष्टमानाभ्यः
h)	मोदमानस्य	मोदमानयोः	मोदमानानाम्
i)	स्पन्दमानः	स्पन्दमानौ	स्पन्दमानाः
j)	भजमानेन	भजमानाभ्याम्	भजमानैः

2) उचितं शत्रन्तं चित्वा लिखत (१०)

उदाहरणम्:

देवं वन्दमानाः ते वरं प्राप्तवन्तः ।

- स्पर्धमानेषु छात्रेषु उत्साहः महान् अस्ति ।
- भिक्षुकः धनं याचते । याचमानं तं कश्चन निन्दितवान् ।
- प्रकाशमानं नक्षत्रं भूमौ पतितं ।
- रामः वर्धमानाय सस्याय जलं सिञ्चति ।
- पलायमानं मित्रं शीघ्रं धावति ।
- देवः त्रायते । त्रायमाणस्य देवस्य भक्तः अनुग्रहं प्राप्नोत् ।
- भुञ्जानां पत्नीं पिता आहूतवान् ।
- वृद्धान् सेवमानस्य युवकस्य वयमपि साहाय्यं कुर्मः ।
- लज्जमाना कन्या मौनम् आश्रितवती ।
- कार्यं कुर्वान् पुत्रं दृष्ट्वा माता सन्तुष्टा ।

3) रिक्तस्थानं पूरयत (२०)

	विभक्तिः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
गौरी	षष्ठी	गौर्याः	गौर्योः	गौरीणाम्
अस्मद्	सप्तमी	मयि	आवयोः	अस्मासु
गिरिः	चतुर्थी	गिरये	गिरिभ्याम्	गिरिभ्यः
युष्मद्	पञ्चमी	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
चञ्चुः	तृतीया	चञ्च्वा	चञ्चुभ्याम्	चञ्चुभिः
भक्तिः	द्वितीया	भक्तिम्	भक्ती	भक्तीः
यानम्	प्रथमा	यानम्	याने	यानानि

4) आवरणे दत्तस्य क्रियापदस्य शानच्-प्रत्ययान्तं रूपं रिक्तस्थाने लिखत (१०)

- a. देवं वन्दमानाम् अनुजाम् अग्रजः दृष्ट्वान् । (वन्दते)
- b. सेवमानः सेवकः गृहं गच्छति । (सेवते)
- c. त्वरमाणं मित्रम् "हरिः ओम्" इति कथयति । (त्वरते)
- d. बाधमानम् उपनेत्रं खेदं जनयति । (बाधते)
- e. कम्पमानात् वृक्षात् फलानि पतन्ति । (कम्पते)
- f. भगिनी सहमाना पाकं करोति । (सहते)
- g. पिता भजमानां पितामहीम् आहूतवान् । (भजते)
- h. मित्रं चेष्टमानं पाठं पठति । (चेष्टते)
- i. भाषमाणस्य रामस्य पिता दशरथः । (भाषते)
- j. अभ्यासं कुर्वाणेभ्यः गायकेभ्यः आहारं ददातु । (कुरुते)

5) एतानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि रचयत (१०)

- a. क्रीडन् **क्रीडन्** पुत्रः उच्चैः हसति ।
- b. बालकाय क्रीडते **बालकाय** जलपानीयं ददातु ।
- c. पठितुम् वटवः वेदं **पठितुं** काञ्चीपुरं गच्छन्ति ।
- d. गच्छन्तम् महिला आपणं **गच्छन्तं** सेवकम्
आहवयति।
- e. गायन्त्यै सचिवः **गायन्त्यै** गायिकायै उपहारं ददाति ।
- f. नमतः आचार्यः देवं **नमतः** शिष्यान् श्लाघते ।
- g. कम्पमानः शैत्यात् **कम्पमानः** वानरः वृक्षात् पतति ।
- h. लभते याचकः धनिकात् धनं **लभते** ।
- i. धावद्भिः **धावद्भिः** जनैः ध्वजाः प्रदर्शिताः
- j. अवदत् पठन् छात्रः प्रश्नस्य उत्तरं झटिति **अवदत्**।

6) उचित-उत्तरं चिनोतु (१०)

- a. "शेते" - अस्य शानच् पुल्लिङ्ग-रूपम् -शयानः
- b. "पिबति" - अस्य पुल्लिङ्ग क्त-प्रयोगः -पीतः
- c. "गच्छन्ती" -अस्य चतुर्थी विभक्तिरूपम् -गच्छन्त्यै
- d. "नयति" - अस्य कर्तरि लृट्-रूपम् -नेष्यति
- e. "भवान्" अस्य षष्ठी विभक्तिरूपम् -भवतः
- f. "शृणोति" - अस्य कर्मणि लट्-रूपम् -श्रूयते
- g. भू (भवति) + तुमुन् -भवितुम्
- h. नम् (नमति) + क्तवतु स्त्रीलिङ्ग-रूपम् -नतवती
- i. कथ् (कथयति) + क्त्वा -कथयित्वा
- j. दा (ददाति) + तव्यत् -दातव्यम्

7) सन्धिं कृत्वा नाम लिखत (१०)

धनुः + धरः	धनुर्धरः	विसर्ग-सन्धिः-रेफः
अधः + गतिः	अधोगतिः	विसर्ग-सन्धिः उकारः
रजः + गुणः	रजोगुणः	विसर्ग-सन्धिः उकारः
दुः + आशा	दुराशा	विसर्ग-सन्धिः रेफः
सः + वदतिः	स वदति	विसर्ग-सन्धिः लोपः
हरिः + चन्द्रः	हरिश्चन्द्रः	विसर्ग-सन्धिः सकारः श्चुत्व-सन्धिः
निः + शुल्कः	निश्शुल्कः	विसर्ग-सन्धिः सकारः श्चुत्व सन्धिः
धनुः + टङ्कारः	धनुष्टङ्कारः	विसर्ग-सन्धिः सकारः ष्टुत्व सान्धिः
प्रथमः + अध्यायः	प्रथमोऽध्यायः	विसर्ग-सन्धिः उकारः पूर्वरूपसन्धिः
अर्जुनः + उवाच	अर्जुन उवाच	विसर्ग-सन्धिः लोपः

8) सन्धि-विच्छेदनं कृत्वा नाम लिखत (१०)

रामोऽपि	रामः + अपि	विसर्ग-सन्धिः-उकारः पूर्वरूपसन्धिः
बालो हसति	बालः + हसति	विसर्ग-सन्धिः उकारः
बुद्धिर्योगे	बुद्धिः + योगे	विसर्ग-सन्धिः लोपः
सन्तुष्टस्तस्य	सन्तुष्टः + तस्य	विसर्ग-सन्धिः सकारः
भक्ता नमन्तु	भक्ताः + नमन्तु	विसर्ग-सन्धिः लोपः
गतिर्भवति	गतिः + भवति	विसर्ग-सन्धिः रेफः
गुरोर्वचनम्	गुरोः + वचनम्	विसर्ग-सन्धिः उकारः
धर्म उक्तः	धर्मः + उक्तः	विसर्ग-सन्धिः लोपः
एष उत्तमः	एषः + उत्तमः	विसर्ग-सन्धिः लोपः
अवकाशो दीयते	अवकाशः + दीयते	विसर्ग-सन्धिः लोपः

9) रिक्तस्थानं पूरयत (५)

	लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
याचमानैः	पुल्लिङ्गः	तृतीया	बहु
बाधमानेषु	पुल्लिङ्गः	सप्तमी	बहु
कम्पमानान्	पुल्लिङ्गः	द्वितीया	बहु
सेवमानाभ्यः	स्त्रीलिङ्गः	चतुर्थी/पञ्चमी	बहु
सहमानानि	नपुंसकलिङ्गः	प्रथमा/द्वितीया	बहु
प्रकाशमानः	पुल्लिङ्गः	प्रथमा	एक

10) पञ्च-वाक्यैः संस्कृतेन वर्णनं कुरुत (५)

धेनुः

- अस्माकं देशस्य सर्वश्रेष्ठः पशुः धेनुः अस्ति ।
- अस्माकं देशे धेनुः मातृवत् पूज्या अस्ति ।
- धेनुः अस्मभ्यं मधुरं दुग्धं ददाति ।
- गौदुग्धेभ्यः दधिः घृतं च जायते ।
- गोघृतम् अतीव पवित्रं मन्यते ।
- धेनुः अस्माकं बहु-उपकारं करोति ।
- गोमयेन उपलानि निर्मीयन्ते ।
- धेनुः घासं तृणं च खादति ।
- धेनुः अस्मभ्यम् अतीव उपयोगी अस्ति ।
- अतः वयं धेनुः गोमाता अपि कथयामः ।